

До разової спеціалізованої вченої ради
в Одеському державному університеті
внутрішніх справ

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Кулик Людмили Миколаївни на дисертацію Джелілової Мер'єм Алієвни «Запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми. Організована злочинність – одне з найбільш небезпечних соціальних явищ. Вона не просто шкодить суспільним відносинам, вона руйнує їх, створюючи по суті альтернативну модель існування певних соціальних угруповань, яка базується на вчиненні ними злочинів. Найбільш небезпечними такі угруповання розширюють свою злочинну діяльність та набувають транснаціонального характеру. За рахунок виходу за межі національних кордонів злочинна діяльність таких угруповань стає більш різноманітною, вони отримують можливості залучати додаткові фінансові ресурси, людські резерви, краще маскувати свої дії та уникати переслідування з боку національних правоохоронних органів країни їх походження, налагодити взаємодію із злочинними угрупованнями інших країн, запозичувати в них нові способи вчинення злочинів. Все це свідчить про те, що як організована так і транснаціональна організована злочинність є новим, найвищим рівнем злочинної діяльності.

Особливого значення ця проблема набуває для нашої країни, оскільки, як вірно зазначає авторка, Україна наразі перебуває у воєнному стані кризи і є вразливою для негативного впливу з боку організованих злочинних угруповань як українських, так і зарубіжних. Організована злочинність є реалією сучасного життя багатьох країн світу, у тому числі і України. Нею уражені практично всі регіони, всі галузі господарства і сфери управління країною. Саме у такому аспекті актуальність проблеми не викликає сумніву.

Організована злочинність не вписується в рамки групової та рецидивної злочинності, відомої чинному законодавству. За своєю суттю – це надзвичайно негативне самостійне явище, яке виникла в процесі розвитку самої злочинності. Вона є не що інше, як злиття різних видів кримінальних правопорушень в єдину кримінальну діяльність. При цьому окремі суспільне небезпечні діяння є лише певними операціями більш складної злочинної діяльності. Тут є система

багаторівневих, усталених злочинних зав'язків, що ведуть до концентрації злочинності.

Організована злочинність стала об'єктом наукового пошуку багатьох вітчизняних вчених, а саме: С. В. Албула, А. М. Бабенка, В. С. Батиргарєєвої, В. М. Бесчастного, А. Б. Благої, В. І. Борисова, І. Г. Богатирьова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. А. Гритенко, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, М. В. Корнієнка, В. Я. Конопельського, О. М. Литвинова, В. О. Меркулової, Є. С. Назимка, Н. А. Орловської, Є. Л. Стрельцова, В. О. Тулякова, І. М. Чекмарьової, В. В. Шаблістого, В. І. Шакуна, О. С. Шеремета, О. О. Шкути, Н. С. Юзікової, О. Н. Ярмиша та ін.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. При рецензуванні дисертаційної роботи та наукових публікацій автора з'ясовано, що дослідження є структурованим, логічним, послідовним відповідає заявленій меті та поставленим завданням, відображеним у роботі.

Основні результати дослідження викладено у 8 наукових працях, з яких: 3 – у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України та 5 апробовано на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй більшості є обґрунтованими і переконливими.

Авторкою використано значну кількість вітчизняних та зарубіжних літературних джерел, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України (загалом 392 джерела).

Дослідження здійснено спираючись на достатньо вагому емпіричну базу, яку складають:

- дані кримінально-правової статистики Офісу Генерального прокурора про стан та структуру кримінальних правопорушень за 2017-2023 рр.;
- аналітичні огляди Національної поліції України, Верховного Суду;
- дані судової статистики за 2017-2023 рр.;
- статистична звітність Державного комітету статистики України за 2017-2023 рр.;
- результати вивчення 150 вироків за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з організованою та груповою злочинністю на території Одеської, Миколаївської та Херсонської областей у 2017-2023 рр.;
- матеріали анкетування й опитування 248 фахівців, які мають досвід у запобіганні організованій злочинності;
- 120 повідомлень на інформаційних Інтернет-порталах за 2017-2023 рр.

Використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку та

власного досвіду роботи на керівних посадах в органах державного управління в Одеській області також позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості сформульованих дисертанткою висновків і рекомендацій.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Комплексний системно-правовий та порівняльно-правовий аналіз спеціальних джерел права, норм чинного вітчизняного кримінального законодавства, кримінального законодавства інших країн, результатів проведеного соціологічного дослідження та вивчення судової практики надав можливість Джеліловій М.А. сформувати власне бачення наукової проблеми запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України та розробити наукові положення, висновки і рекомендації, що відзначаються достовірністю та характеризуються науковою новизною.

До найбільш вагомих наукових положень дисертації, що характеризуються новизною або її елементами, на думку рецензента, слід віднести наступні:

уперше:

- надано характеристику організованої злочинності в Одеському регіоні України в якості об'єкта кримінологічного аналізу в умовах війни, що проявляється у негативних змінах кількісно-якісних показників цих кримінальних правопорушень, а саме, у негативній їх динаміці, збільшенні ступеню суспільної небезпеки діянь, домінуванню організованих форм протиправних дій у більшості видах протиправної діяльності; збільшення професіоналізму злочинців; високий рівень латентності; проникнення у більшість сфер життєдіяльності регіону; вдосконалення форм та методів ведення злочинної діяльності; значний негативний вплив на криміногенну обстановку Одеського регіону тощо;

- доведено, що організована злочинність в Одеському регіоні України є результатом складної взаємодії цілої групи факторів, подій, процесів і явищ, які відбуваються у державних і суспільних сферах. У цьому процесі ключове місце відіграють фактори військової агресії росії проти України. Ці фактори негативно впливають і загострюють всі інші детермінанти: історичні, природньо-географічні, соціально-демографічні, політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, психологічні та культурно-виховні. Всі вони переломлюються через свідомість певних категорій осіб і у сукупності обумовлюють негативні зміни у стані та динаміці організованої злочинності в Одеському регіоні України.

удосконалено:

- теоретичні положення з обґрунтування ідеї, що системи запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні має будуватися за досвідом більшості європейських країн, які традиційно дотримується гуманістичного підходу, спрямованого на створення умов унеможливлення вчинення злочинів, усунення причин та умов для злочинної поведінки, а також створення правових

перешкод (за допомогою регіональних програм протидії злочинності) для унеможливлення чи ускладнення вчинення злочинів, а також перешкоджання легалізації та використання коштів, отриманих злочинним шляхом.

дістало подальшого розвитку:

- положення про підвищення ефективності запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України на основі: 1) формування єдиної комплексної державної політики у сфері запобігання та протидії організованій злочинності; 2) оновлення та удосконалення законодавства, що регулює сферу запобігання та протидії організованій злочинності на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Важливого значення набуває прийняття нового Закону України «Про запобігання і протидію організованій злочинності»; 3) розробку та впровадження цільової регіональної програми щодо запобігання організованій злочинності на Одещині станом на 2024-2026 рр.; 4) запозичення позитивного міжнародного досвіду у сфері запобігання організованій злочинності. Дієвим визначаємо досвід США, Німеччини, Італії та Великобританії, оскільки ці країни будують стратегію протидії організованій злочинності, як з урахуванням помилок та успіхів минулого, так і шляхом використання новітніх наукових досягнень, методів та технологій; 5) налагодження тісного міжнародного співробітництва з міжнародними організаціями, зарубіжними державами, неурядовими громадськими організаціями; 6) нейтралізація корупції як супутникового явища організованої злочинності в Одеському регіоні; 7) оперативну конфіскацію активів організованих груп і злочинних організацій; 8) утримання молоді від залучення до організованої кримінально протиправної діяльності.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження є конкретним внеском в доктрину сучасної кримінологічної науки. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

- у науково-дослідній роботі – як теоретична база для наукових досліджень у сфері запобігання організованій злочинності у регіонах України (акт впровадження від 02 лютого 2023 р.);

- у навчальному процесі – під час підготовки навчально-методичних видань та у проведенні навчальних занять із дисциплін «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика правопорушень», «Кримінальне право України (акт впровадження від 02 лютого 2023 р.);

- у правотворчій діяльності – під час вдосконалення нормативно-правових актів із запобігання організованій злочинності у регіонах України;

- у правозастосовній сфері – в якості заходів з підвищення ефективності запобігання організованій злочинності у регіонах України.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Джелілової Мер'єм Алієвни на тему «Запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України» має чітку структуру, визначену

вимогами, що викладені в положеннях МОН та, зокрема, у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, № 44.

Авторка правильно визначає мету дослідження і відповідно до неї визначає завдання дослідження.

Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків (до кожного розділу та загальних висновків до всієї роботи), списку використаних джерел та додатків.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, висвітлено ступінь вивчення проблеми і зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; подано інформацію про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У *розділі 1. Кримінологічне пізнання запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні* підрозділ 1.1. присвячено стану наукового розроблення проблеми організованої злочинності на регіональному рівні та визначається, що стан дослідження організованої злочинності в регіоні пройшов шлях від етапу зародження та фрагментарного висвітлення у найперших наукових працях до самостійного напрямку наукових досліджень, які провадяться сучасними вітчизняними науковцями, однак і наразі відсутнє комплексне дослідження саме питань регіональної організованої злочинності, оскільки переважно науковцями обиралися для предмету пошуку окремі аспекти або регіональної, або організованої злочинності в Україні. У підрозділі 1.2. *Організована злочинність в Одеському регіоні як історичне та соціально-правове явище*, авторка зазначає, що особливій уваги вимагає регіональна організована злочинність, яка має свої специфічні риси, найбільш небезпечні форми і методи кримінального функціонування, з урахуванням особливостей територіального та економічного факторів того чи іншого регіону. Наприклад, особливості географічного розташування Одеського регіону, маючи транспортне сполучення міжрегіонального та транскордонного значення, розвинену інфраструктуру та специфіку прикордонного регулювання певних економічних відносин, сприяють більш високому поширенню організованої злочинності, що створює значну загрозу національній та економічній безпеці України.

У *розділі 2. Кримінологічна характеристика організованої злочинності в Одеському регіоні України*, у підрозділі 2.1. надано розгорнутий аналіз кількісно-якісних показників організованої злочинності в Одеському регіоні України і вказано, що з розгортанням повномасштабного військового конфлікту зафіксовано погіршення кількісно-якісних параметрів організованої злочинності в Одеському регіоні України, на території регіону фіксується негативний стан і

динаміка виявлених організованих груп та злочинних організацій. Підрозділ 2.2. присвячено кримінологічній характеристиці членів організованих груп та злочинних організацій в Одеському регіоні України. Авторка зазначає, що визначення характерних рис особи злочинця (члена організованої групи або злочинної організації) дозволяє значно звужити коло осіб, які причетні до організованої злочинної діяльності; висувати правильні слідчі версії щодо події кримінального правопорушення, його мотивів та основних цілей, механізму кримінально протиправної діяльності; завчасно вживати заходи щодо запобігання цій кримінально протиправній діяльності; правильно визначати напрями досудового розслідування тощо. У підрозділі 2.3. Особливості детермінації організованої злочинності в Одеському регіоні України вказується, що збройна агресія російської федерації проти України обумовила ускладнення криміногенної обстановки в нашій країні шляхом збільшення зареєстрованих організованих груп та злочинних організацій, кількості кримінальних правопорушень, що вчиняли виявлені організовані злочинні угруповання, а також кількості осіб – членів організованих груп і злочинних організацій. Особливо гострими ці проблеми виявилися в Одеському регіоні України, тобто у регіоні, у який відбулося масове переселення людей з охоплених активними воєнними діями територій.

У розділі 3. Кримінологічні засади запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України, підрозділ 3.1. присвячено визначенню загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України, а підрозділ 3.2. – зарубіжному досвіду аналізу та запобігання організованій злочинності у регіоні. Авторка вказує, що усім формам та типам організованої злочинності за кордоном притаманна низка спільних загальних ознак, до яких можна віднести намір задовольнити заборонені потреби, максимізувати прибуток з найменшими ризиками та найшвидшим способом, існування чіткої структури та ієрархії, правил поведінки та санкцій (с тому чи іншому значенні) за їх порушення, наявність певної «спеціалізації» діяльності (як то наркоторгівля, торгівля людьми тощо), наявність корумпованих зв'язків у державному секторі та правоохоронних структурах тощо. Підрозділ 3.3. розкриває основні напрями удосконалення запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України. Дієвим визначено досвід США, Німеччини, Італії та Великобританії, оскільки ці країни будують стратегію протидії організованій злочинності, як з урахуванням помилок та успіхів минулого, так і шляхом використання новітніх наукових досягнень, методів та технологій; налагодження тісного міжнародного співробітництва з міжнародними організаціями, зарубіжними державами, неурядовими громадськими організаціями; нейтралізація корупції як супутникового явища організованої злочинності в Одеському регіоні; оперативну конфіскацію активів організованих груп і злочинних організацій; утримання молоді від залучення до організованої кримінально протиправної діяльності;

активну співпрацю населення Одеського регіону з органами державної влади; використання потенціалу засобів масової інформації у процесі запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Позитивно в цілому оцінюючи зміст рукопису дисертації Джелілової М.А., результати здійсненого нею дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну значимість, все ж необхідно звернути увагу на деякі дискусійні питання, нечіткість обґрунтування окремих положень, міркувань та висновків авторки, зокрема:

1) Анотація дисертації як обов'язковий структурний елемент рукопису передбачає ключові слова. Правильно підібрані й виділені ключові слова – це прозора індексація, перегляд науковцями Вашого відкриття, збільшення кількості цитування автора. Ключові слова – це одне слово чи словосполучення, але не речення. Їхня кількість має бути від 5 до 10.

Авторка до ключових слів відносить такі 13: організована злочинність, організована злочинна група, групова злочинність, злочинна організація, регіональна злочинність, Одеська область, особа злочинця, детермінація, фактори, причини та умови злочинності, запобігання, профілактика, протидія організованій злочинності. При цьому виникають питання про необхідність:

- виділення Одеської області, якщо тема стосується регіону;
- окремо виділяти «фактори, причини та умови злочинності», при наявності «детермінації»;
- виділення «групової злочинності», тоді як мета дисертації – дослідження кримінологічного феномену саме «організованої злочинності», членів організованих груп та злочинних організацій.

2) У положеннях наукової новизни, які обґрунтовано за результатами наукового дослідження вказується, що вперше виявлено особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють злочини, що відносяться до категорії організованої злочинності й більшість з них мають досвід злочинної діяльності, є прихильниками і сповідують «злочинну ідеологію»...

Детально проаналізувавши поняття «ідеологія», вважаю, що йдеться все ж про належність таких осіб до кримінальної субкультури.

(Ідеологія – система концептуально оформлених ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, класів, товариств, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин.

Ідеологія – система політичних, правових, етичних, художніх, релігійних, філософських поглядів. Ідеологія разом із суспільною психологією, яка включає буденні, емпіричні погляди, що виникли стихійно, суспільні почуття, настрої, звички, входить до складу суспільної свідомості.

Ідеологія служить для того, щоб або запропонувати зміни в суспільстві або зберегти відданість певному набору ідеалів, якщо в суспільстві вже склався конформізм. Ідеології є сукупністю абстрактних засад, якими суспільство послуговується в трактуванні громадських справ, і, таким чином, вони займають визначне місце в політиці. Кожна політична чи економічна тенденція ґрунтується на певній ідеології, без огляду на те, чи виражена вона явно в певній обдуманій системі. Ідеологія це те, як суспільство бачить та інтерпретує світ.

Ідеології, що прагнуть до змін у суспільстві називають радикальними, революційними, ідеології, що прагнуть до збереження традицій суспільства, називають консервативними, реакційними.

Ідеології, що приносять шкоду, називають деструктивними).

3) У підрозділі 1.2. знову авторка розглядає Одеську область (С. 58-61), далі йдеться про регіон, на С. 62 – знову область і вперше зустрічається Одещина, а з С.66 – знову регіон. Бажано дотримуватися єдиної територіальної концепції або уточнити такі текстуальні відходи.

4) У підрозділі 2.2. авторка надає кримінологічну характеристику членів організованих груп та злочинних організацій в Одеському регіоні України.

Особисто вивчаючи проблематику особистості злочинців, дійшла висновку про важливе значення лідера будь-якої групи, тим більше організованої. Вважаю, що монографія Кваші О.О. «Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження» (2003) лише б збагатила дослідження.

5) Технічні зауваження. На сторінках 81, 84-85, 86 розміщені таблиці. Вважаємо, що таке розміщення, як і виділення курсивом та напівжирним шрифтом (С. 58-59, 76), краще виглядатиме у монографії, а у тексті рукопису дисертації таблиці бажано виносити у додатки.

б) Морально-етичне зауваження. Вважаємо необхідним позиції наших відомих учених, які відійшли у засвіти, характеризувати у минулому часі (С. 44, 45, 74).

Зазначені зауваження носять дискусійний характер, відображають власну наукову позицію рецензента, можуть слугувати підставою для наукової дискусії під час прилюдного захисту дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку праці здобувачки.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Основні положення дисертації з належним ступенем повноти були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертанткою, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Аналіз тексту дисертації Джелілової Мер'єм Алієвни на тему «Запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України», свідчить про відсутність порушень авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано

достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату чи фальсифікацій.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Тема дисертації є актуальною, сформульовані авторкою висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають наукове та практичне значення. Дисертація відповідає науковій спеціальності, за якою здійснене дослідження, написана грамотною юридичною мовою та оформлена відповідно до вимог, що пред'являються до такого виду наукових праць.

Дисертація Джелілової Мер'єм Алієвни на тему «Запобігання організованій злочинності в Одеському регіоні України», яка подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є:

1. Завершеним особистим рукописом, у якому вирішено наукове завдання, що складає зміст предмету дослідження.

2. Відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її авторка – Джелілова Мер'єм Алієвна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

Людмила КУЛИК